© www.kjnt.ro/szovegtar

EGY HAJDANI KITERJEDT DUDAKULTÚRA MARADVÁNYAI – A MOLDVAI DUDÁK ELTERJEDTSÉGE

Az adatok arra utalnak, hogy még két generációval ezelőtt Moldvában erőteljesen elterjedt volt a duda. A valamikori gazdag dudakultúra egészen az 1950–1960-as évekig fennmaradt, és a szemünk láttára tűnik el. Magam láttam és részletesen dokumentáltam Mesterke Gergely kettős sípszárú dudáját, amelyet nagyapja hozott Máriafalváról, és Duma (Porondi) János nagypataki dudás nagyon hasonló hangszerét. Ő a sógorától, *a lérjétől, a testvére emberétől,* Molnár Jánostól kapta a „sípját", aki Duma Rózsa nevű lánya szerint Klézséről hozta (StGy_MDV_0083, 0084, 2001). Idősebb Zsitár Márton kettős sípszárú dudája is alighanem Klézséről származott – a fiai emléke szerint. A leírások szerint kettős sípszárú dudát használt Kotyorka Antal, Bezsán János és Dodán Péter (Mesterke Gergely emléke szerint: György) klézsei dudások is, és az esztufuji Demeter György, és talán egy bukilai Szakács nevű dudás is, akinek keresztnevét nem sikerült bizonyossággal megtudnom.

Természetesen abban sem lehetünk biztosak, hogy csakis a csángók körében létezett ez a fajta kettős sípszárú duda, de tudomásom szerint nem került elő szakasztott ilyen hangszer moldvai románok köréből.

Minden valószínűség szerint elterjedt volt a kettős sípszárú csángó „síp", legalábbis a Bákó környéki falvakban.[25] Ezt jól érzékelteti, hogy – Duma (Porondi) János Rózsa lánya szerint (StGy_MDV_0083, 0084, 2001) – a második világháború előtt volt olyan időszak, amikor csak Nagypatakon négy „sípos" lakott, Duma (Porondi) János, Molnár János sógora, és 23 évesen elhunyt fivére, Duma Márton, valamint idősebb Zsitár (Csurárka) Márton. Palack Antal is említette, hogy Duma (Porondi) János egy sógorától kapta volt a dudáját.

---

[25] Már Niccolo Barsi da Luca olasz szerzetes is említi a dudát (sordelline), amit a „moldovánoknál és a tartomány összes többi lakosánál" (akik magyarok, németek, örmények, görögök, törökök) látott moldvai utazásakor, 1633-ban (Alexandrut idézi Pávai 2006: 170). Emellett hegedűt, töröksípot, dobot, pengetős hangszereket látott.

Lőrinc Györgyné Hodorog Luca néni, Kallós Zoltán híres klézsei adatközlője, hatvanegynéhány esztendős korában, és a hozzá hasonló korú Molotázs Györgyné klézsei énekes asszony is mesélték 1975-ben, hogy Klézsén és Csík faluban is voltak „síposok” régebben. Istók György 1991-ben még tudott a klézsei „síposokról”, és „sípnak” nevezte a dudát.

A fent ismertetett, általam még életükben megismert dudásokon kívül még számos korábban elhunyt dudás emlékét őrzi a moldvai magyarság. Emlegették még idősebb Mesterke Gergely és Mesterke Ferenc (az ismertetett Mesterke Gergely nagyapja, illetve apja) külsőrekecsini, Dodán Péter (vagy/és György?), Bezsán János, Kotyorka Antal, Pop Ferenc és Benke Mihály klézsei, Molnár János (Duma (Porondi) János sógora) és Duma Márton (Duma (Porondi) János 23 évesen elhunyt fivére), valamint idősebb Zsitár Márton nagypataki, Boglár (mások szerint Bognár) József csíki (később újfalusi), Ádám János (1998-ban elhunyt) és apja, Ádám György (a hatvanas években elhunyt) magyarfalusi, Budu György diószéni, Dima György (1954-ben elhunyt), Minuc György (Minuc Péter Szabófalváról Ploszkucénbe költözött apja) és Bácsu Péter (Minuc Péter 1942-ben meghalt sógora) ploszkucéni dudásokat is. A sor nyilván nem teljes – írtam e dolgozat elkészültekor, 1999-ben.

Valóban, 2004 nyarán megtudtam Duma Antal bogdánfalvi lakostól, hogy Bukilán élt azelőtt egy Szakács nevű dudás (StGy_MDV_0179, 2004), akinek a hangszerét „sípnak” mondták. Csimpolyár nevűek vannak Bukilán, ami valószínűsíti, hogy az ő őseik között is voltak dudások valamikor. 2007 nyarán pedig Bálint Illés 84 esztendős csíki furulyás mesélt Zsiga György csíki dudásról, akinek szimpla sípszárú, csak három lyukú (!) sípját ő maga is próbálgatta a második „verekedés előtt” és meg is tanult rajta játszani. 2008 nyarán pedig Lábnyik faluban, a Szereten túl találtam emlékét egy Szakálli nevű dudásnak, aki hangszerét sípnak hívta (StGy_ MDV_0313, 2008).

2010-ben tudtam meg Bezsán Pál klézsei dudástól, hogy ő még hallotta a Pop Ferenc nevű, egysípos „sültüjű” (sípszárú) „sípon” játszó klézsei dudást. Ő maga pedig egy Benke Mihály nevű klézsei csángó csobántól tanult furulyázni, *s az öregnek volt sípja is*.

Aknavásáron, ahol Duma (Porondi) János szerint (Istók György adata) gyártottak dudákat a rabok, szintén lehettek dudások.

Mivel Mesterke Gergely nagyapja Máriafalváról hozta a dudáját, valószínű, hogy ott is voltak dudások. Elmentem ezért az autóval

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

megjárhatatlan Máriafalvára is, hogy megtudakoljam, van-e még nyoma a „sípnak". Buták István 73 éves gazda, valamint néhány más idősebb csángó emlékezete szerint életükben nem volt dudás, de a „síp" szót ismerték (StGy_MDV_0178, 2004).

Érdeklődtem dudások híre után a Tázló menti székelyes csángó Esztufujban is. Kiderült, hogy 1968-ban halt meg a falu dudása, Demeter Gergely, aki kettős sípszárú dudán játszott. Hangszerét „sípnak" hívták (StGy_MDV_00179, 2004).

Nem találtam emlékét dudásnak a Tatros menti Herzsa, Gorzafalva, Bahána, Szitás, Újfalu, Szőlőhegy székelyes csángó faluláncban, ahol a lakosság túlnyomó része még jól beszél magyarul (StGy_MDV_0171, 0172, 2004). Ugyanígy nem emlékeztek dudára a szárazpataki moldvai székelyek és a szászkútiak (vagy százkútiak) sem.

Az eddigi adatok alapján tehát az tűnt valószínűnek, hogy a székelyes csángók között az elmúlt néhány generáció ideje alatt már alig volt jelen a duda. Csobotár András esete kivételnek számít és nem tekinthető dudahagyomány folytatójának, minthogy ortodox románoktól vette át a dudálás és dudakészítés gyakorlatát. Kivétel lehet Bálint Illés és Zsiga György esete is a székelyes csángó Csík faluban, az emlegetett háromlyukú csíki sípszár pedig semmiképpen nem volt jellemzője a vidéknek. Ráadásul Csík csángó falvak közé ágyazódik és így azok dudahagyománya befolyásolhatta. A székelyes csángó esztufuji dudahagyomány is valószínűleg a környék csángó falvainak hatására alakulhatott ki. Természetesen ez nem bizonyítja, hogy korábban ne lett volna közöttük is dudás, hiszen tudjuk, hogy Székelyföldön is ismert volt a duda még a 18. században is (Apor 1987: 57, 24–25, 82).

Ráadásul Keszi Kovács László néprajztudós elmesélte, hogy az 1941-ben Magyarországra költözött bukovinai székelyek között is volt dudás (StGy_MDV_0112 és 0113). Megerősítették ezt bukovinai székely származású ismerőseim is, sőt említették, hogy a síp elnevezés is használatos volt.

További adatot szolgáltatott a moldvai székely Lábnyik faluban Puskás István és Polgár János is 2008 nyarán, amikor elmesélték, hogy náluk is volt egy „csimpolyás", bizonyos Szakálli Ferenc (Puskás István szerint) vagy Antal (ahogy Polgár János emlékezett, bár elismerte, hogy lehet, hogy Ferenc volt), aki négy-öt évvel Anna nevű felesége 1959-ben bekövetkezett halála után halt meg, azaz 1964 körül. Hangszerét csimpolyának mondták (ugyanezt az „a"-ra végződő, magyarosított változatát használta

akárcsak az északi csángó Minuc Péter és a háromszéki román Nicolai Mircea). Puskás Istvánnal szemben Polgár János még világosan emlékezett, hogy sípnak is mondták. Sajnos nem volt biztos benne, hogy egy vagy két síp volt-e a sípszárban (StGy_MDV_0313, 2008). A bordó nevére egyikük sem emlékezett. A dudás fazekasmester volt. Polgár János még hallotta gyermekként a „csimpolyást”.

Elmesélte azt is, hogy fiatal korában volt hegedűs is, Radovai István, és cimbalmos is, Bot Dávid. Kobzos nem volt, *csak a románok húsz km-re Bacsojaban*. Ő maga is onnan hozatta a cigány muzsikusokat a lakodalmára 1959-ben. Három este mulatott a harminc-negyven vendég.

Volt hedegűs, egy melyik verte a dobot, s egy melyik fútta így, [mutatja] *„trompét”* [trombita] *s a negyedik,* [itt hatásszünetet tart, majd huncutul mosolyogva mutatja] verte így a kobzot. *Három éjjel fútták nálam.* Hétszáz lejt kellett fizetni, *mintha lenne most hétszáz ezer*, plusz négy „kiló” pálinkát, négy „pislenkét” [csirkét] (StGy_MDV_0313, 2008).

Kiderült, hogy közeli rokona volt Polgár József furulyás, aki átköltözött és igen kalandos körülmények között került Baranyába. 1975-ben és 1976-ban gyűjtöttem nála furulyaszót, valamint az átköltözés történetét. Akkor együtt élt a híres gajcsánai énekessel, Gyurka Mihályné Rinda nénivel Egyházaskozáron. Egy alkalommal Sebestyén Márta népdalénekessel is jártunk náluk.

Érdekessége még Lábnyik falunak, hogy mai napig ismerik a *Csimpolyás gödrét*, amit már Domokos Pál Péter is említ. Lackó Györgyné, Csilla Teri néni, aki Polgár Margit (Teri) nénivel együtt gyönyörűeket énekelt, emlegette is a *Csimpolyos gödrét*.

El is mentem a fent említett Bacsoja faluba, annál is inkább, mert az úton valaki azt állította, hogy ott lelünk csak igazán dudást. Cigánymuzsikusok falva. Nagy szeretettel fogadtak a cigányok, azon nyomban összehívtak egy öreg cimbalmost, egy húszesztendős trombitást meg egy dobost, összecsődült a falu apraja-nagyja és izgalmas felvételeket készítettem. Persze dudás nem volt a faluban, nem is hallottak korábbi dudásról sem, viszont igen nagy számú fúvós és egyéb zenész lakja (StGy_MDV_0313, 2008).

Bezsán Pál klézsei dudás és furulyás is hallott még Kotyorka Antal dudásról, de már nem találkozott vele. Ugyanakkor még hallotta kisgyerekkorában Pop Ferenc klézsei csángót dudálni egysípos „sípján” a hetvenes években. Mesélte, hogy *bábája mindig szidta Pop Ferencet, hogy dobja*

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

ki a házból, mert a gonosznak a bőre. Bezsán Pál egy Benke Mihály nevű csobántól tanult „sültülni", aki kiváló furulyás, kavalos volt és volt „sípja" is. A szőre kifelé volt, egysípos sípszára volt. Úgy emlékszik Bezsán, hogy Pop Ferencnek is és Benke Mihálynak is fent hat egyforma lyuk, alul pedig egy lyuk volt az egysípos sípszárán (Bezsán Pál szíves személyes közlése).

Mindezek ellenére az eddigi adatok inkább arra utalnak, hogy a nagyobb tömbben élő moldvai székelyek nem őrizték meg a dudahagyomány emlékét sem.

Egészen 2009 nyaráig gyakorlatilag nem voltak kutatottak még a Románvásár környéki északi csángó falvak a duda elterjedtsége szempontjából. Egyetlen adatom dudáról Románvásár környéki északi csángó faluban Minuc Péter elbeszélése volt, miszerint apja Szabófalváról költözött Ploszkucénbe, de bizonytalan volt az emléke róla, hogy onnan hozott-e dudát, vagy csak Ploszkucénben kezdett dudálni. Minuc Péter felesége 2004-ben úgy emlékezett, hogy talán csak Ploszkucénben. Sajnos Péter bácsi ekkorra már nagyon le volt gyengülve, felesége, Éva néni is mondta, hogy emlékezete megcsalhatja (StGy_MDV_0172, 2004). Mint alább látjuk, Minuc Péter úgy emlékszik, hogy ő maga a faluban készíttette a hangszerét (StGy_00058 és 00059, 2000; StGy_MD_0003, 2000), ez arra utalhat, hogy az apja talán nem hozott hangszert Szabófalváról. Kérésemre Pozsony Ferenc néprajzkutató érdeklődött Szabófalván esetleges dudával kapcsolatos emlékekről, de a hatvanas éveiben lévő szabófalvi Perka Mihály nem emlékezett dudára a faluban vagy környékén. 2001-ben szintén Perka Mihály udvarán gyűjtöttem a nála jóval idősebb Robu Klára nénitől, ő sem hallott dudásról a faluban vagy környékén (StGy_Kz_0078–0079, 1991; StGy_V8_0015, 1991).

2009 nyarán azonban bejártam egy sor északi csángó falvat, hogy magam győződhessek meg a bizonytalan adat valós avagy téves voltáról (StGy_AVCHD-2009-08-16 full HD). Mesterke Gergely Veronika nevű unokája (immár maga is három gyermek édesanyja), valamint Kurdi Gábor dudás barátom utaztak velem. Tudvalevő, hogy az északi csángóság az elrománosodás legvégső stádiumában van nyelvileg és folklór szempontjából egyaránt. Ennek megfelően nem sok reményt fűztünk a sikerhez. Mégis, a szerencse úgy hozta, hogy mindjárt az első faluban, Traianban (Újfalunak is hívják) összeakadtunk két magyarul jól tudó, hetvenes éveiben lévő csángó férfival. Egyikük, Pál Károly 73 esztendős, 1937-ben született, szabófalvi származású volt, apja, Pál György 1900-ban született

Szabófalván, anyja Jakabi Veronika 1993-ban halt meg. Elmesélte, hogy gyermekkorában legalább három dudásról is tudott Szabófalván. Egyikük, Dumitru (Petriţa) Cobzară kocsmáros Pál Károly bérmakeresztapja, apjának komája volt, többször hallotta őt játszani 3–5 éves korában. 1946-ban halt meg a dudás. A többi dudás nevére sajnos nem emlékezett.

A húszas években még „menekezőben” (lakodalomban) is játszottak dudán, de még a harmincas években is voltak dudások. A „menekező szót magyarázva hozzátette: *cigányok mondják „menekező”, mikor veszekednek, verekednek*.

Kérdeztem, hogy mondták-e a dudát sípnak, mire azt válaszolta: *Mondták lesz, de én vótam kicsi gyermek*. Tehát az adat bizonytalan. Nem volt biztos abban sem, hogy egy vagy két síp volt benne, de amikor mutattuk a kétsípos moldvai dudát, akkor azt mondta: *Nem vót ilyen specsiál, szimpla volt*. A síp nádból volt. Magyarázta, hogy *dagasztja vala*, de az alkatrészek nevét nem tudta. Emlékezett rá, hogy kutyabőrből is, kecskéből is csináltak dudabőrt. (Kutyabőrből papucsokat is csináltak.)

Gyermekkorában volt csimpoly, kobza, sültű, dob, viara (hegedű) Szabófalván. Határozottan állította, hogy a csimpolyos és a kobzás együtt is játszottak, sőt sültűvel és hegedűvel is. Nem cigányok, hanem csángók voltak a muzsikusok akkoriban. Az ő lakodalmán 1962-ben hegedű, tangóharmonika és szaxofon volt már, addigra a csimpoly, kobza *kiment, kiment*.

Kobzás is volt, a nevére már nem emlékezett, de *tanultam táncolni a kobza után* – mesélte. Elmesélte azt is, hogy annak idején a pap nem engedte a fiatalságot polkát táncolni, mert abban öleli a fiú a lányt, csak horákat táncolhattak.

A magyarul szintén tudó szomszédja, a 79 esztendős Ieva József szerint Traianban nem volt dudás.

A közeli Ursăreşti faluban pedig mai napig is cigány és román muzsikusok laknak.

Traian után Kelgyesten, Szabófalván érdeklődtünk számos idős embernél, de már a nyolcvan éveseknek sem volt emlékük dudáról. A magyar nyelv kiveszése elképesztő méreteket ölt ezekben a falvakban.

1975-ben jártam a Jázsvásár környéki szórványfalvakban, Horlestben és Acélfalván. Annak idején nem hallottam duda hírét. Most újra ellátogattunk e két faluba. Horlestben már akkor sem tudtak magyarul, de Acélfalván még akadt egy-két idős ember. Mára már ott sem tud senki magyarul,

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

duda emléke nem él sem Horlestben, sem Acélfalván. Ugyancsak érdeklődtünk a duda után a Jászvásár környéki Buhoncán és Magyarberlesten is, de nem hallották hírét. (az északi csángóknál tett utat lásd az StGy_AVCHD-2009-08-16 full HD felvételen)

1976-ban ellátogattam Dobrudzsába, Konstanca mellé, az Oituz nevű csángó faluba (StGy_Kz_0014, 0015, 0016 és 0091, 1975; ZTI K144, 145, 146, 1975). Elsősorban Lujzikalagorból költöztek oda. Dudát vagy annak emlékét nem találtam náluk. Ugyanez áll a Tolnába és Baranyába telepedett körülbelül ezer lélek moldvai csángóra is. A velük egyidőben Magyarországra telepedett bukovinai székelyek között azonban annak idején volt dudás Keszi Kovács László elbeszélése szerint (StGy_MDV_0112 és 0113), de sajnos nincs tőlük felvétel. Egyetlen Sípos, Csimpolyos, Gajdos avagy Dudás családnév vagy ragadványnév sem szerepel azonban az andrásfalvi székelyek 33 oldalt kitevő listáján (Sebestyén 1972: 73–106) és az andrásfalvi betlehemezés leírásában is csak furulyásról történik említés (Sebestyén 1972: 120). Mint tudjuk, az 1941-es hazatelepedés előtt is számos kitelepítés történt a bukovinai székelyek közül az Al-Duna menti Pancsova környékére (Székelykeve, Hertelendyfalva, Sándoregyháza), Erdélybe (Gyergyó, Marosludas, Gyorok, Déva, Vajdahunyad, Babsa, Vice, Magyarnemegye, Sztigyszentgyörgy, Csernakeresztúr, Szentkirály), a Bánátba (Keresztes, Hosszúvölgy) (Mikecs 1941: 300–307, Sebestyén 1972: 46–47). Helytelenül őket is csángóknak szokták nevezni. Nem leltem nyomát a dudának a bukovinai székelyektől kirajzott dévai és vajdahunyadi „csángóknál" a hetvenes évek közepén. Az al-dunai (pancsovai) székelyek közül körülbelül hatszáz fő költözött a hatvanas-hetvenes években Svédországba. Sokukál érdeklődtem, de duda emlékét nem találtam közöttük (StGy-MDV_0131, 0132, 2003).

Nem találtam nyomát a dudának a moldvai Bákó megyei Csügés és Kóstelek falvakban és a többi gyimesi csángó faluban sem. Úgy tűnik, hogy a hétfalusi csángók között is csak az emléke él mára. Papp Margit Bács falusi asszony nagyapjának volt dudája, amelyet csimpolynak hívott (StGy_AVCHD_2010).

Véletlenszerűen, a csángó dudások után kutatva értesültem hat csángó eredetű faluban lakott román dudásról – Petru Ghiurca (Trunk), Dumitru Rotaru (Ketris), Bütkös György és Alexander Holoceaga (Vizánta), Radu Cotor (Marasest) és egy ismeretlen nevű albényi román csobán –, valamint egy cigány dudásról is. Nem kétséges, hogy a román

dudások száma ennek sokszorosa, például Petru Ghiurca szerint szülőfalujában, Perieniben és környékén sok dudás volt, ott laknak „az ország leghíresebb csimpolyosai” (StGy_MDV_0064; StGy_MD_0005, 0006, 2000).

Szucsáva környékén és Onyesttől délre egyaránt emlegettek román dudásokat. A fent ismertetett trunki román Petru Ghiurcán kívül, aki Brăila környékéről települt oda, és akinél még sokszor gyűjthettem, emlékeznek még az idősebb csángók egy Dumitru Rotaru nevű román dudásra, aki állítólag Ketris faluban lakott, és ott is halt meg a hatvanas években. Nem sikerült megtudnom, hogy milyen típusú dudát használt. Vráncsa megyében is nagy számmal voltak román dudások. Csobotár András említette Bütkös Györgyöt, akiről határozottan állította, hogy ortodox román volt, valamint Nicolai Holoceaga nevűt, akik legalább húsz éve meghaltak. Dudájuk azonos a Csobotár Andrásével, hiszen ő az övékről másolta a sajátját. Mindkettőjük dudáját a ma már nem élő marasesti Radu Cotor készítette, aki eladásra gyártott dudákat, és maga is játszott dudán.

2004 nyarán értesültem róla, hogy jelenleg egy román csobán lakik az egyik csángó falu melletti esztenánál, de egy hatalmas felhőszakadás megakadályozott a meglátogatásában.

Fentebb láttuk, hogy Székelyföldön, Háromszéken is laknak román dudások, nevezetesen a magyarul is tudó Nicolai Mircea Zabola magyar faluban és Gheorghe Mariş a román Borbát, illetve Gavril Ioan a román Zágonbárkány falvakban.

Egy román cigány dudásról kaptam hírt 2008-ban a baráti román dudástól, Gheorghe Mariştól. Bodzaforduló cigánysorán lakik, nemrégiben (2008 nyarán) készített magának dudát, azelőtt Gheorghe Mariştól kérte kölcsön a hangszerét, sőt viseletét is. 2009-ben gyűjtöttem nála, de addigra eladta a hangszerét, így Gheorghe Mariş dudáját fújta, de ugyanúgy tudott játszani a nálunk lévő két számára idegen dudán, bolgár dzsura gaidán, valamint a csángó sípon (StGy_AVCHD_2009-08-15). Ez tehát azt mutatja, hogy – ha ritkaságszámba is mehetett – voltak cigány dudások Moldvában is (egy cigány dudás Homocea faluban) és Erdélyben is.

Nicolai Mircea erdélyi, háromszéki (Zabola) román dudás nem ismert magyar dudást Erdélyben, csak románt (StGy_MDV_0056, 0057; StGy_MD_0001, 0002, 2000):

S. Gy.: *És, és román dudást tetszett még ismerni, mikor fiatalabb volt?*

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

N. M.: *Mikor én lehet meg se vótam, akkor vót egy fiatalember.*
S. Gy.: *Nem tetszik emlékezni, hogy hogy hívták?*
N. M.: *Azt Antal Jánosnak, de meghólt már rég.*
S. Gy.: *Antal János, de zabolai volt?*
N. M.: *Igen, zabolai.*
S. Gy.: *Magyar volt vagy román?*
N. M.: *Román, rókonság volt velem.*
[...]
S. Gy.: *De úgy tőle tanulni már nem lehetett?*
N. M.: *Nem tudott ő már. Furulyázni tudott, de csimpolyon már nem.*

Azelőtt valóságos „dudásdinasztiák" voltak Moldvában. Mesterke Gergelynek apja és nagyapja, Dima Mihálynak, Minuc Péternek, Ádám Jánosnak az apja is dudások voltak. Amint a lenti idézetekből látható, a dudások apjuktól, rokonaiktól, barátaiktól tanulták el a dudajátékot. Mesterke Gergely és Dima Mihály és Ádám János az apjuktól tanultak, ifjabb Zsitár Márton is az apjától lesett el egy keveset, Duma (Porondi) János és Minuc Péter a sógorukkal játszottak. Duma (Porondi) János édesapja viszont egyáltalán nem muzsikált. Petru Ghiurca és Csobotár András a falubeli (Perieni, illetve Vizánta) román dudásoktól, Nicolai Mircea pedig vráncsai román csobán Ştefan Ieşianu barátjától tanult dudálni. Palack Antalt Duma (Porondi) János falustársa tanítgatta (StGy_No8_0014).

Egyedülálló érdekességnek látszik, hogy Gheorghe Neagu román cigány személyében egy cigány dudásdinasztia utolsó generációját ismertem meg, akinek apja, Nicolai Neagu és nagyapja, Dinu Neagu is dudások voltak (StGy_AVCHD_20209-08-15).

Az utak során tehát nagyszámú adat birtokába jutottam még élő és már elhunyt 20. századi moldvai csángó dudásokról. Összeszámolva azt a nyolc moldvai csángó dudást, akiknél még gyűjteni tudtam a hetvenes évek elejétől és azokat, akiknek még biztos emlékét találtam a hetvenes éveket megelőző évtizedekből, összesen 29 csángó dudásról tudunk biztosan a moldvai csángó falvakban. Különböző klézsei személyektől hallottam a már régen meghalt Bezsán János, Kancsal János és Bocskoros János dudásokról. Valószínű, hogy ugyanannak a személynek lehettek a melléknevei, de erről eddig nem sikerült meggyőződnöm. Amennyiben Bezsán János személye nem azonos Kancsal Jánossal és/vagy Bocsko-

ros Jánossal, a csángó dudások száma harmincegyre rúg. Szinte biztosra vehető, hogy a sor még így sem teljes.

Az elmúlt évtizedekben elhunyt csángó dudások magas számát összevetve az igényes megmunkálású „sípokkal”, a dudaalkatrészek közös elnevezéseivel és a Mesterke Gergely és Duma (Porondi) János egymáshoz hasonló, fejlett játékstílusával, valamint a dudásokról szóló hiedelmek elterjedtségével (lásd a hidelmekről szóló fejezetben), egy hajdani virágzó dudakultúra sejlik fel. Ez a múlt század első felében még virágzott és egészen az 1940–1960-as évekig élt Moldvában. Ezek szerint a magyar nyelvsziget legtovább fennmaradt dudakultúrájának maradványait dokumentáltuk, amely sajnos mára kiveszett. Talán örökre, ha nem teszünk hathatós lépéseket az újraélesztés érdekében (lásd alább).

Az adatok arra utalnak, hogy a csángók között voltak ügyes dudakészítők, akik a magyaros jellegű, kettős sípszárú dudákat gyártották. Nem tudjuk eldönteni, hogy hozzáértő mesterek megrendelésre csinálták a sípot, vagy a korábbi falusi dudások maguk készítették. Az előbbi feltételezés mellett szól, hogy az általam megismert csángó dudások közül egyedül Csobotár András készítette saját maga a duda faalkatrészeit. Mesterke Gergely nagyapja Máriafalváról hozta a dudáját (lásd alább a lejegyzéseket és iktatószámokat). Az szinte teljesen azonos Duma (Porondi) János nagypataki dudájával. A külsőrekecsini és pataki dudák nagy mértékű hasonlósága és szakszerű, igényes kivitele arra utalhat, hogy hozzáértő mesterek gyárthatták a dudákat és árulhatták a csángók körében. Erre utalhatnak az alábbi lejegyzések, valamint Duma (Porondi) János emléke arról, hogy az aknavásári börtön rabjai készítették a dudák alkatrészeit (csontból csinált sípszárakat említett!)[26], és Minuc Péter emléke, hogy a faluban csináltak dudákat. Fentebb láttuk, hogy Csobotár András román dudakészítőről tudott Marasesten.

Amikor Palack Antal nagypataki furulyást kérdeztem 1991-ben Duma (Porondi) János „sípjáról”, éspedig Istók György klézsei barátom jelenlétében, kiderült, hogy Istók György Duma (Porondi) Jánostól úgy hallotta,

[26] A csontból készült sípszár kérdése meg nem erősített adat. Előfordult ugyan Magyarországon is, hogy nem fából készítettek sípszárat. Manga János Nógrádban és Pest megye Nógráddal határos részein talált például ónból öntött sípszárakat, és ismertet egy ilyet használó Sebián Mihály nevű dudást a Pest megyei Acsán (Manga 1962: 157). Nicolai Mircea is készített ón sípszárat (fénykép a HH-ban).

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

hogy a dudák alkaltrészeit rabok csinálták az aknavásári börtönben (StGy_No8_ 0014, 1991; StGy_Kz_0079, 1991):

S. Gy.: *S mit mesélt a Porondi, hogy honnan kapta a dudát?*

P. A.: *Egy sógorától vaj e, úgy mondta volt nekem, hogy sógorától kapta.*

S. Gy.: *Nem tudta, hogy hol csányták a dudát?*

P. A.: *Hol csányták, az nem.*

I. Gy.: *Aknavásáron. Ott volt az, megyei rablókat tették be a föld alá a sóbányába. S azok szabadidejükben mikor volt, akkor…*

Emiatt 2005-ben elmentem Aknavásárra, de a duda emlékének nyomát már nem találtam, mindössze azt a régi börtönt fényképeztem le, amelyikben valószínűleg csinálhatták a dudákat.

E kézirat végső lezárása előtt újra megkérdeztem Istók Györgyöt erről az emlékéről. Megerősítette, hogy annak idején Duma (Porondi) János mondta neki, hogy az aknavásári börtön rabjai csináltak sípokat, és hogy a legjobb sípszárakat csontból (!) készítették (StGy_MDV_0171, 2004, NM fényképtár 2004). Magam nem láttam ilyen csontból készült sípszárat Moldvában. Kozák József dudás barátom tanulmánya ismertet avarkori temetőből előkerült csontsípszárat (Kozák 1997, 1999). Magyarországon is előfordult, hogy nem fából készítették a sípszárat: Manga (1968: 157) említi az acsai (Pest megye) Sebian Mihályt, akinek ónból öntött sípszára volt. Nicolai Mircea pedig szintén próbálkozott fémből készített sípszárral (lásd *A duda készítése* című fejezet fényképét)[27].

---

[27] Már Diodat moldvai és havasalföldi apostoli vikárius 1641-es jelentésében (Domokos 1979: 74) olvashatunk a Tatros város környéki sóbányákról, ahol „Büntetett rabok bányásszák a sót rettentő körülmények között."

Gegő Elek 1838-as útján nem igen szentelt figyelmet a hangszeres népzenének, mindössze azt említi, hogy a jászvásárhelyi magyarok „Brassai – vagy Székelyföldről bevándorló czigányok' hangászata mellett" mulatnak (1987: 28). Izgalmas leírást ad viszont az aknavásári börtönről, amely minden valószínűség szerint azonos azzal, amelyben Duma (Porondi) János szerint a rabok dudákat is készítettek: „…ebben a hosszas fogságra ítéltetett rabok, kiszabott mennyiségben vágják a sót. Borzasztó a föld alatti 60-70 öl mélységű fenyítő lak, 's mégis beszélik, hogy innét is történnek elillantások. Tudniillik az aknában felügyelő tiszteket az egyetértő izmos rabok csákányaikkal agyonverik, só helyett magokat a' bival bőrben felvonatják, 's a' torkolatnál fennlévő fegyvertelen munkásokat megszalasztván, a' rájok várakozó czimborák segedelmével ismételve társakat szabadítnak ki, míg a' városból katonai erő érkezik. Azonban az aknától nem messze van a' balra fekvő erdő! az oláhok legnagyobb, a' magyarok és örmények legkisebb részét teszik az említett foglyoknak" (Gegő 1987: 16).

Minuc Péter emlékezete szerint a csimpolyt mesterrel csináltatták a faluban (StGy_00058 és 00059, 2000; StGy_MD_0003, 2000). Ez ismét csángó dudakészítőkről vall. Ez az adat azonban bizonytalan, mert Dima Mihály szerint az ő apjától, Dima Györgytől kapta Minuc Péter sógora, Bácsu Péter csobán, és együtt használták (lásd alább a vonatkozó idézetet). A sógora 1920 körül született, már nem él, 1942-ben fiatalon meghalt (StGy_MD_0003, 2000).

A moldvai dudák elterjedtségével és a dudák származásával kapcsolatban lásd Dima Mihály: StGy_MDV_0058, 2000; StGy_MDV_StGy_MD_29, 2003; Duma András: StGy_MDV_150; 2003; Duma (Porondi) Rózsa: StGy_MDV_0083, 0084, 2000; Están Márton: StGy_MDV_0147-0149, 2003; Gusás József: StGy_MDV_0064, 0065, 2000, StGy_MD_0007, 0008, 2000; ferdinándi csángó asszonyok: StGy_MDV_0064; 2000; László (Legedi) István: StGy_MDV_0140, 2003; Mesterke Gergely: StGy_No8_0013, 0014, 1991, StGy_Kz_0078, 1991, NM K252, 1991; StGy_No8_0032, 1994; StGy_MDV_0011, 1997; StGy_DAT_0008, 1007; StGy_MDV_0061-62, 2000, StGy_MDV_0087-0089, 2001; StGy_MDV_107, 2001, StGy_DAT_0014, 2001; StGy_MDV_0143, 0144, 2003; Palack Antal és Istók György: StGy_No8_ 0014, 1991; StGy_Kz_0079, 1991). Alább csak néhány fontosabb idézetet emeltem ki.

Mesterke Gergely mondta 1991-ben (StGy_No8_0013, 1991, StGy_Kz_0078, 1991, NM K252, 1991):

S. Gy.: *S honnan hozta az édesapja ezt?*

M. G.: *Lărguțából, no.*

S. Gy.: *Ugy, ugy.*

M. G.: *Lărguțából. Há nem édesapám hozta, a édesapámnak a zédesapja. Ök hozták.*

S. Gy.: *S ottan csángók laktak?*

M. G.: *Nem vót más muzsika itt sehótt. Csak ez.*

S. Gy.: *De ott is csángók laktak, úgy-e?*

M. G.: *Csángók, há, hogyne, csángók. Mint mük es itt.*

1994-ben újra megkérdeztem erről (StGy_No8_32):

S. Gy.: *Gergely bácsi, az a síp ami a magáé volt, az honnan jött ide?*

M. G.: *Azt vették volt az öregek, de nem tudom, hogy honnét vették volt. Lărguțából parcă.* [mintha]

S. Gy.: *Lărguța?*

M. G.: *Igen keresztül a hegyen itt.*

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

[...]

M. G.: *Akkor sok volt illyen síp. Nemcsak e volt. Nemcsak nekünk volt. Volt még másnak is.*

S. Gy.: *Itt Külsőrekecsinben is?*

M. G.: *Igen há. De már elholtak az emberek. Elizéltek. Nem tanulta meg senki.*

S. Gy.: *Azért kéne megtanítsa Miskát!*

M. G.: *Há én megcsinálom, aztán odaadom, hogy fogjon tanulgatni.*

[...]

S. Gy.: *Gergely bácsi még melyik falvakban volt?*

M.G.: *Volt, Kákován volt egynek, Klézsébe parcă, Klézsébe volt egy, Dodán Györgynek – úgy mondták. De há most nincsen senki, elholtak, mind elmentek, elizéltek. Nincsen senki e.*

S. Gy.: *Klézsében volt, s még Kákován?*

M. G.: *Kákován is volt.*

[...]

M. G.: *Még ott fönn, Szucsáván, ott talán még vannak ottan.*

S. Gy.: *Kákován nem emlékszik, hogy hívták?*

M. G.: *Nem, nem tudok semmit. A rég.*

S. Gy.: *Patakon?*

M. G.: *Patakon még lehet legyen ott is. De nem tudom.*

S. Gy.: *Azt nem ismerte az öreg Porondit?*

M. G.: *Nem.*

S. Gy.: *Annak volt egy szakasztott ilyen dudája. Éppeg ilyen volt. Mintha ugyanaz a kéz csinálta volna.*

Duma (Porondi) Rózsa mondta 2001-ben, hogy apja sógora Klézséből hozta a síp faalkatrészeit (StGy_MDV_0083 -0084, 2001):

D. R.: *Ott Klézén nincsenek? Klézén még kellett magik járjanak... Ott esz meghaltak azok, met onnat hozta volt mük nemzetünk azkat e szipkákat, onnat attól a klézei öregtöl.*

S. Gy.: *Hogy hítták?*

D. R.: *Nem tudom.*

S. Gy.: *A kicsi nádsípkákat mondja maga?*

D. R.: *Nem nádból, nádból uljant tudott e tátám isz cinálni. De ez, meljik volt, ez a szültüje, annak a, annak két likja volt, annak a, abba a facskába két...*

S. Gy.: *A sültüt hozta Klézséből?*

D. R.: *Onnat há, a szültüt.*

S. Gy.: *S a dullujt?*

D. R.: *Azt isz az öregembertöl hozta volt a szógorunk, az.*

László (Legedi) István (született 1948-ben) klézsei furulyás még jól ismerte Kotyorka Antal „sípost”. 2003 nyarán így mesélt erről (StGy_MDV_0140, 2003):

L. I.: *Volt Kotyorka Antal, aki sípolt, mikor én gyermek voltam, akkor ő főzte a pálinkát mindig ott… föl tíz évesig, ha lehettem… volt oda ki a Polyán gödörbe, melyik ott volt egy nyaraló háza ollan kaliba, ollan, s ő több részire ott ült, mindig ott, s ott sípolt, ott kaválozott, ott furulyázott…*

S. Gy.: *Csak őt ismerted, vagy volt más is?*

L. I.: *Szóval még volt egy, csak azt nem halltam, hogy dudáljon Bezsán János.* [a duda szót magyarországiaktól vette át]

S.Gy.: *…Gergely bácsi, Mesterke Gergely még emlegetett egy Dodánt.*

L. I.: *Dodánról hallottam, Dodán, Dodán Pétert, a zöreget, Dodán Péter volt a zöreg, hát azt, azt nem hallottam, hogy dudáljon. Azt csak halltam, hogy dudál, de azt nem halltam, Kotyorka Antalt, hallottam.*

Dima Mihály azt mesélte 2000-ben, hogy apja talán egy romántól kapta a hangszerét (StGy_MDV_0058, 2000):

S. Gy.: *Nem tudja, hogy az édesapja honnan kapta a csimpolyt?*

D. M.: *Nem tudom.*

S. Gy.: *Ő csányta vajjon, maga csányta?*

D. M.: *Ő csináltand e bőrt, de aszkat a fáit, aszkat kapta a másztól, mellik, hodzs csinálták.*

S. Gy.: *De nem tudja, hogy kitől?*

D. M.: *Nem.*

S. Gy.: *Hogy csángó embertől?*

D. M.: *Nem tudom, román…* [bizonytalanul]

S. Gy.: *Romántól?*

D. M.: *Há.*

S. Gy.: *A románok itt használták a csimpolyt, a környéken, ismert maga?*

D. M.: *Há fútták no, de nem tudom.*

S. Gy.: *Maga nem ismert román csimpolyost?*

D. M.: *Nem ismertem.*

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

S. Gy.: *Más csángó csimpolyosról hallott?*
D. M.: *Nem.*
S. Gy.: *Az édesapján kívül még más volt-e?*
D. M.: *Nem volt itt a faluban.*
S. Gy.: *S más faluban?*
D. M.: *Nem jártam.*
[...]
S. Gy.: *Itt a Minuc, ő fújta, volt neki csimpolya?*
D. M.: *Mincsak ő szültüvel szokott.*
S. Gy.: *Sültüvel? De úgy mondták, hogy volt egy csimpolya.*
D. M.: *Volt egy mász szógorának. Mincsak az ién apámtól kapta az. A zién apámtól kapta azt a csimpolyt.*
S. Gy.: *Ja, a maga apja csimpolyát kapta az meg?*
D. M.: *Az meg. Mellik, hodzs az, a Piéter.*
S. Gy.: *A Péter, igen. De mért, a maga apjának kettő csimpolya volt?*
D. M.: *Volt kiettő isz.*
S. Gy.: *Kettő is? És egyiket odaadta a Minucnak.*
D. M.: *Annak a mászik Pieternek. Piéter, hívták.*
S. Gy.: *Péter, s az egyiket kapta maga.*
D. M.: *Há, sz ők futták együtt, szógorosszak vótak. Futták együtt.*
S. Gy.: *A sógora az is ploszkucéni?*
D. M.: Ploszkucényi.
S. Gy.: *Él még?*
D. M.: *Nem iél. Meg van halval.*

Érdekességként megemlítendő, hogy Mesterke Gergely 2003-ban elmesélte egy katonaemlékét. A második világháború alatt (ő nem mond verekedést a háborúra, mint falubelijei) egy Romániában élő, románul is tudó török dudással találkoztak, aki csobán volt. A helyre nem emlékezett. Jót mulattak vele. A dudáját is kipróbálta Gergely bácsi, de az *más módú volt* (StGy_MDV_0144, 2003; StGy_MD_0024, 2003).

4. táblázat. *A duda elterjedése moldvai csángó falvakban*

Etnikai csoport	***Terület***	***Falu neve***	***Még életében jártam nála***	***Már csak emlékével találkoztam***	***Elhunyt***
Vegyes déli és székelyes csángók	a Szerettől nyugatra	Külsőrekecsin – Dumbrovény	Mesterke Gergely		2004
		Külsőrekecsin		apja Mesterke Ferenc, nagyapja Mesterke Gergely	? 1940-es évek
		Klézse	Bezsán Pál		szül.1968, él
		Klézse		Dodán Péter, Bezsán János, Kancsal János, Bocskoros János, Kotyorka Antal, Benke Mihály, Pop Ferenc	40-es-60-as évek 70-80-as évek
		Kákova (Forrófalva)		Mesterke Gergely szerint volt itt is dudás, de lehet, hogy a szomszédos nagypataki síposokról hallott, nevére nem emlékezett	?
Déli csángók		Nagypatak	Duma (Porondi) János		1986
		Nagypatak		Duma (Porondi) János fivére, Duma Márton	meghalt 23 évesen
		Nagypatak		Duma (Porondi) János sógora, Molnár János	A II.Világháború előtt
		Nagypatak	Palack Antal		
		Nagypatak	ifj. Zsitár (Csurárka) Márton		2000
				id. Zsitár (Csurárka) Márton	?
		Bukila	él egy Csimpolyás nevű család, de nincs emlékük dudás ősökről	Szakács nevű dudás (keresztnevét nem tudják)	?
	a Szerettől keletre	Diószén, Gyoszény		Budu György, Budu Antal	? ?
		Horgyest		Budu Mihail	?
Székelyes „csángók”	Szereten túliak (keleti part)	Magyarfalu, Ungurény		Ádám János Ádám János apja, Ádám György	1998 1972-73
		Lábnyik		Szakálli Ferenc (Antal?)	1960-as évek első fele
	Bákó környékiek	Csík	Bálint Illés furulyás játszott Zsiga György falustársa dudáján	Boglár vagy Bogdán György, Zsiga György	? 1940-es évek
	Tázlómenti székelyek	Máriafalva		nem emlékeznek ma a falusiak, de Mesterke Gergely nagyapja innen hozta a „sípját”	

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

Etnikai csoport	*Terület*	*Falu neve*	*Még életében jártam nála*	*Már csak emlékével találkoztam*	*Elhunyt*
		Esztufuj vagy Nádasfalu		Demeter Gergely (vagy Csonka Demeter Nicolai Fierar hegedűs szerint)	1968
	Tatrosmenti székelyek	Herzsa,Gorzafalva, Bahána, Szitás, Újfalu, Szőlőhegy, Szászkút, Szárazpatak	Nem találtam emlékét dudásnak		
Bukovinai székely telepesek	Tolna és Baranya megyei hazatelepedettek	Tolna és Baranya megye falvai	K. Kovács László néprajzkutató emlékezete szerint voltak köztük dudások	a Tolnába és Baranyába telepedés korából, a negyvenes évekből származó adat, írott adat nincs róluk	?
	Erdélybe vissza-telepedettek	Déva, Vajdahunyad		nem találtam a dudára vagy emlékére 1975-ben	
	Aldunai székelyek			kb. 600 Svédországba telepedett al-dunai székely között semmi nyoma a duda emlékének, interjúk 1980-2004-ig	
Északi csángók	Vráncsa megyei szórvány	Ploszkucén	Dima Mihály		2005
		Ploszkucén		Dima Mihály apja, Dima György	1954
		Ploszkucén	Minuc Péter		2002 november
		Ploszkucén		Minuc Péter apja, Minuc György (Szabófalváról)	?
		Ploszkucén		Bácsu Péter	1942
	Románvásár környéke	Szabófalva		Dumitru (Petriţa) Cobzară rajta kívül még vagy kettő az 1920–1930-as évekig játszottak	1946
				Minuc György ploszkucéni dudás Szabófalváról költözött oda, de bizonytalan, hogy használt-e dudát Szabófalván	?
	Jászvásár környéke		Eddig nem találtam nyomát Acélfalván, Horlesten és Magyarberlesten		

Etnikai csoport	*Terület*	*Falu neve*	*Még életében jártam nála*	*Már csak emlékével találkoztam*	*Elhunyt*
Székelyes csángó szigetmagyarság	Vráncsa megye	Vizánta (Mănăstirească)	Csobotár András		
Hétfalusi (barcasági) csángók	Brassó megye	Bács		Papp Margit nagyapja	?
Magyar falvakban lakó ortodox román dudások	Vráncsa megye	Vizánta (Răzăşească)		Ghiorghe Bütkös Nicolai Holoceaga	1970-es 80-as évek (?)
	Vráncsa majd Bákó megye	Perieni, Trunk	Petru Ghiurca		2005
	Bákó megye	Ketris		Dumitru Rotaru	1960-as évek eleje
	Bákó megye	Albény		ismeretlen nevű román csobán	
Elrománosodott csángó faluban élő ortodox román dudás		Marasest		Radu Cotor román dudakészítő és dudás	1970-es 80-as évek (?)
Erdélyi román	Háromszék	Zabolafelszeg	Nicolae Mircea	Ioan Antal	?
	Háromszék (Orbai szék)	Borbát	Gheorge Mariş		
	Háromszék (Orbai szék)	Zágonbárkány	Ioan Gavril		
Cigány Moldvában	Vráncsa megye	Homocea		nevére nem emlékeznek a kérdezett ploszkucéni (szomszéd falu) csángók	1950-es 60-as évek
Cigány Székelyföldön	Háromszék (Orbai szék)	Frigurás, Zágonbárkány	Gheorghe Neagu		
		Frigurás, Zágonbárkány		Gheorghe Neagu apja, Nicolai Neagu és nagyapja, Dinu Neagu és dédapja	?

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

29.a. Duma Antal, Duma György elhunyt bogdánfalvi kobzos fia, apja kobzával. Bogdánfalva, 1997.

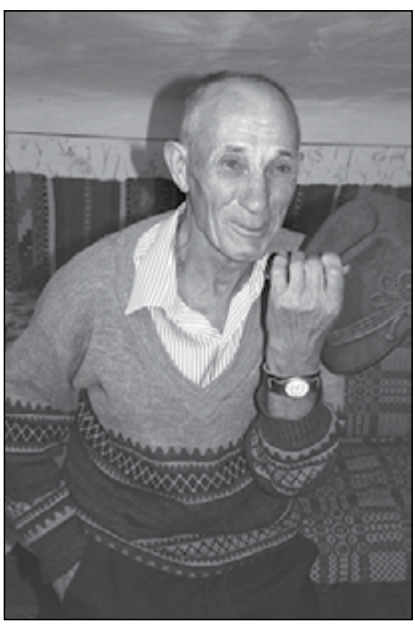

29.b. Polgár János
70 esztendős lábnyiki lakos.
Lábnyik, 2008.

29.c. Pál Károly (középen) szabófalvi születésű jugáni északi csángó. Tőle balra Mesterke Gergely unokája, Virony, jobbra Kurdi Gábor dudás és hangszerkészítő. Jugán, 2009.

30. Az aknavásári börtön, 2004.

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

31. Están Márton klézsei furulyás és tülkös csobán. Klézse, 2003.

JÁNOS TÁRSASÁG